

Cine sîntem

CriticAtac este un grup de critică socială, intelectuală și politică. Orientarea ideologică generală a grupului este de stînga, dar nu sîntem o sectă ideologică și nu ne petrecem timpul felicitîndu-ne unul pe celălalt cît de bine și pe linie gîndim. Există o anumită diversitate între noi, printre altele și pentru că unul din principalele lucruri care ne-a unit este încercarea de a inventa ceva nou într-un spațiu public prea obosit, autist, rutinat și autoritar.

Nu sîntem în primul rînd o grupare academică. Ne place să credem că emitem idei, dar cel puțin la fel de importantă ca producția de idei proprii e promovarea tuturor ideilor care ni se par vitale, încercarea de a implica oamenii în politică și societate și de a atrage noi zone de public într-un spațiu de dezbatere care acum e în pragul colapsului. Sînt mult prea mulți cei care nu se exprimă și nu sînt reprezentați niciodată, și mult prea puțini și previzibili cei care „fac agenda”.

Vrem să ieșim din băltoaca estetizantă în care *mainstream*-ul intelectual de sorginte interbelică a împins spațiul public. Nu ne interesează sforăielile epatante despre „Cultură”, discursurile mizerabiliste despre România, elitismul și condescendența atroce ale celor care dețin diverse forme de putere. Vrem să vorbim despre lucruri concrete și importante pentru fiecare dintre noi și pentru societate în ansamblu, să readucem ideologia și utopia în discursurile noastre, pe de o parte, pe de alta priza la realitate.

Societatea civilă de acum seamănă prea mult cu politicul, își dorește prea mult puterea și nu a reușit să ofere elementele de bază ale unui proiect de societate. Coabitarea cu puterea și visurile anestezice de occidentalizare sînt tot ce i-a mai rămas. Modelul de intelectual public dominant este încă cel al autorului livresc-filosofic-aforistic care crede că „implicare” înseamnă să mai semneze din cînd în cînd cîte un apel GDS. Dominanța acestui model explică o bună parte din blocajul politic, apatia socială și nivelul participării din aproape orice domeniu, pe care toată lumea îl deplînge și nimeni nu îl încurajează.

Mari susținători ai pieței, intelectualii *mainstream* de astăzi au învățat cum să distreze publicul, dar cultivă în continuare o piață culturală captivă, care nu duce nicăieri. Avem o „piață liberă” intelectuală în care cele mai importante criterii de succes sînt moștenirile și aranjamentele oligopolistice. Sîntem într-o imensă fundătură tematică: anticomunismul, obsesia „occidentalizării”, pro-capitalismul compulsiv, elitismul agresiv sînt temele bovarice care de 20 de ani nu duc nicăieri, printre altele și pentru că nu au apărut cu menirea de a ne duce undeva pe toți.

Vrem să discutăm despre lucruri fundamentale pentru o societate: egalitate, drepturi individuale ale fiecăruia și dreptul societății întregi la un drum propriu,

Vasile Ernu (n. 1971). Absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996) și al masterului de Filosofie (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, 1997), a fost redactor fondator al revistei *Philosophy & Stuff* și redactor asociat al revistei *IDEA artă + societate*. A debutat cu volumul *Născut în URSS* (Polirom, 2006, 2007, 2010), care a fost tradus în mai multe limbi. În 2009 publică la Editura Polirom volumul *Ultimii eretici ai Imperiului*. Alături de C. Rogozanu, C. Șiulea și O. Țichindeleanu este coordonatorul volumului *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Editura Cartier, 2008. În ultimii ani a ținut rubrici în *România liberă*, *HotNews*, *Noua literatură*, *Suplimentul de cultură* și *Observator cultural*.

De la Gulag la stenograme, sau cum am devenit radical

Vin dintr-un mediu foarte optimist. Nu-l sperie ușor Gulagurile, foametea, penuria sau alte crize politice și sociale. Sînt educat să pozitiviez orice tragedie sau lucru rău care mi se întîmplă, să scot din el ce e bun și util pentru mine și societate. Sînt un om optimist, dar ce am văzut în discuțiile pe care le-am avut zilele astea cu diverși amici, m-a descumpănit. Demult nu am mai văzut ca persoanele apropiate, pline de optimism, de viață, de proiecte să cadă într-o asemenea stare de disperare. E mai mult decît disperare. Sînt oameni care acum au capotat, care nu mai au nici un orizont de sens.

Mă simt ca la căpătîiul unui om muribund, despre care știu că o să mai trăiască încă 30-40 de ani, dar care acum își dă duhul fiindcă și-a pierdut speranța și sensul. Întrebarea mea e simplă: de ce acest lucru se întîmplă acum? Care sînt cauzele a ceea ce se întîmplă? Cum de nici Stalin, nici Ceaușescu nu au putut să ne distrugă sensul și speranța? Cum de am ieșit mult mai optimiști, cu mult mai multă poftă de viață și speranță, dintr-o perioadă aparent mai sumbră? Cum de „aceștia” au reușit acum să distrugă tot? Cum e posibil? Ce se întîmplă cu noi?

Un bun amic, care din disperare că nu poate să-și facă meseria aici a plecat din țară, un intelectual remarcabil, Dan Ungureanu, îmi spunea amărît de undeva de prin Canada: „Sub regimurile totalitare, dizidența e posibilă. Sub dictaturi, revolta e posibilă. În regimurile clientelare, nici dizidența, nici revoluția nu sînt posibile. Românii nu mai vin la demonstrații fiindcă demonstrațiile nu duc nicăieri. Într-un regim democratic, demonstrațiile și grevele cresc presiunea opoziției asupra guvernului. În regimurile clientelare, opoziția e la fel de clientelară ca și puterea. Românii nu mai vin la manifestații fiindcă n-au împotriva cui manifesta. În totalitarism, o singură persoană era responsabilă pentru toate nenorocirile, pentru sărăcie, mizerie și supravegherea polițienească. Era simplu de înlăturat. În sistemul clientelar, hidra cu numeroase capete, răsturnarea nu e posibilă.”

Ceva s-a întîmplat grav zilele acestea; ceva care, practic, a scos la iveală esența problemelor noastre. Ce anume? Ce este grav, în definitiv, în toate această poveste

cu stenogramele? Am avut mineriade, am avut crize economice și nu a fost atât de grav. De ce acum? De ce disperăm acum? Faptul ca animalul politic Bănescu a fost înhăitat cu animal media-economic Vintu? Nu, acest lucru era cunoscut și se încadrează într-o logică a tipului de politică ce se face de ceva vreme nu numai la noi. Că animalul politic Bănescu l-a pocnit peste bot pe animalul media-economic Vintu, pentru că acesta i-a atins progenitura? Nici asta nu e grav. Înțelegem, e uman și mai ales animalic. O adevărată „biopolitică”. O fi grav că Vintu se comporta cum se comporta cu jurnaliștii? Nu foarte, asta se întâmplă în orice companie de tip capitalist care se respectă, doar că gradele de „rafinament” sînt diferite. Că jurnaliștii se lăsau tîrîți în diverse combinații lipsiți de o minimă deontologie o fi grav? Dar nici asta nu ne poate șoca, mai ales după experiența comunistă unde am depășit orice limită a lașității. Oare? Eu zic că acum aratăm că se poate și mai mult. O fi grav că anumite servicii ale statului manipulează informațiile cum vor ele, iar justiția e pe din afară? E grav, dar nu acesta e ultimul sens al afacerii stenogramelor.

Ce e însă cel mai grav în toată această poveste a stenogramelor? Discutînd cu amicii mei, mai toți într-o fază de preinfarct existențial, mi-am adus aminte de o poveste care m-a impresionat enorm și care îmi explică esența a ceea ce se întâmplă acum. Există un scriitor rus care este întruchiparea suferinței secolului XX. A fost arestat încă de tînar, prin anii '30 ai secolului trecut, și a trecut prin cele mai cumplite lagăre de concentrare și clinici psihiatrice. Este primul care scrie despre GULAG și este nedreptățit de toată lumea, de la comuniști la liberali. A scris poate cea mai importantă carte despre spațiile concentraționale pe care le-a dat literatura universală. Autorul-Om se cheamă Varlam Șalamov, iar cartea *Povestiri din Kolîma*.

Ascultați povestea mai departe, despre care am mai amintit în cap. XVI al „ereticilor” mei. Nu mai e mult. Șalamov încearcă să ne descrie viața de zi cu zi în Gulag, iar ce se întâmplă acolo apare ca o societate umană cu oameni-funcții, cu oameni-poziții, cu reguli diverse, cu încălcările acestor reguli etc. El înțelege foarte bine că e o societate umană într-o stare de excepție, care trăiește în condiții umane duse la extrem. El știe că sensul-scop al Gulagului este să te distrugă, iar sensul-scop al deținutului e să mai trăiască încă o clipă, să mai lupte pentru încă o fărîmă de viață. Șalamov știe că tocmai această formă extremă de viață scoate în evidență mult mai bine mecanismele societății umane-libere și mai ales, sensul societății politice. El observă ceva excepțional. Anume, că pînă și în acea condiție inumană există, pînă la un anumit moment, un echilibru: oricît de aberanți erau, gardienii puterii lucrau cu un minimum de reguli clare, iar deținuții aveau modalități de a crea reguli ale jocului. Aceste reguli, chiar dacă fragile, existau totuși. Că între diversele categorii de deținuți, de la cei politici la infractori mărunți existau anumite cutume care făceau ca acea comunitate aproape inumană să aibă niște reguli care dădeau un minimum de sens politic. Șalamov știe bine că pentru a păstra ultimul gram de umanitate, ultimul sens al unei comunități este sensul politic: reguli, coduri, retorici, întrebări, negocieri.

Și aici intervine o ruptură fundamentală care se leagă și dă sens evenimentelor care se întâmplă acum la noi. Apare în joc o mică comunitate, pe care el

la fel crede că cel mai important e să „*get rich or die trying*”¹⁸, e la fel de machist și „mafiot” ca eroul manelelor; cît despre spațiul economic de joc – e, de asemenea, gri, ambiguu.

Și totuși, în pofida similarităților, unul din curente a fost acceptat în circuitul cultural oficial, celălalt nu. De ce hip-hopul, ca produs de import occidental, beneficia de o aură *cool*, pe care manelele, ca fenomen „născut și crescut” aici nu o aveau? Hip-hopul suna american și *global village* – manelele local și etno, un fel de folclor dubios pe instrumentație electronică demodată; hip-hopul era considerat subversiv și *underground* – manelele conformiste și pop: ele sînt ele definite în literatura de specialitate ca „Romani pop”); hip-hopul părea rebel și progresist (vorbea despre droguri, cenzură) – manelele conservatoare (alcool și familie nu sună tocmai interesant pentru un tînăr destupat); hiphop-ul, ca produs de import venit dintr-un spațiu cu ceva cultură politico-economică și cu oameni mai conștienți de propriile drepturi, juca pe mesaj, atitudine și implicare socială – manelele, care creditau în mod naiv și cu distorsiuni estice visul american, nu. Eroul din hip-hop este un *cool kid*, „băiețușul de cartier”, care, în spiritul sub-culturilor 60’s, nu se însoară (deși are „femeie”/relație stabilă) și nu îmbătrînește – protagonistul din manele e un bărbat matur și însurat, mort după nevasta și copiii lui, conștient că tinerețea se duce și „ne așteaptă o groapă rece”¹⁹; hip-hopul, în spiritul acelorași subculturi 60’s, pune în scenă un conflict între generații, din perspectiva unui *cool kid* („Că sînt șmecher de bani gata/ Nu muncesc la fel ca tata” – Paranghelia, *Nu muncesc la fel ca tata*²⁰), manelele nu, întrucît modelul de om e aici adultul cu nevastă și copii; hip-hoperul pozează în marginal și „dubios”, „băiat rău” – manelistul nu, pentru că, fiind adult, ține la credibilitatea normalității și la fațada ipocrită a onorabilității, și, în consecință, vrea să apară ca un român sănătos, parte a plictisitoarei majorității.

Consecința acestor factori a fost că hip-hopul, care nu reprezenta pe nimeni (decît marginalitatea discutabilă a puștilor și studenților), a trecut bariera oprobiului elitelor, iar manelele, care se bucurau de o reprezentativitate reală, impunîndu-se rapid ca muzică a celor mai puțin educați, nu.

La început, manelele și hip-hopul au mers împreună

Înainte să fie stigmatizate, întîlnirile dintre hip-hop și manele au fost fructuoase și au condus la realizări foarte interesante – cum ar fi colaborările dintre cea mai importantă trupă de etnohip-hop românesc, Gashka, și Adrian Copilul Minune („Hai tu vino la mine”²¹, „Regele pleacă”²²) sau Brandy („Țigănie”²³,

¹⁸ http://www.amazon.ca/gp/product/images/B000084T18/ref=dp_image_0?ie=UTF8&n=916514&s=music.

¹⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=6xHt3UmkzfM>.

²⁰ <http://www.trilulilu.ro/lickido/7b530626682792>.

²¹ <http://www.trilulilu.ro/golannu/46b861de0b056b>.

²² <http://www.youtube.com/watch?v=z0BXiAq6lmU>.

²³ <http://www.youtube.com/watch?v=Z68pGtvP4KU>.

Iulia Hașdeu (n. 1969). Antropolog; a studiat și continuă să fie interesată de raporturile între bărbați și femei în comunitățile de romi, în mod special de transfigurarea lor în caracteristici etnice și în forme de afirmare identitară. Lucrează în prezent ca lector la Universitatea din Geneva, unde predă studii de gen.

Sexism, rasism, naționalism – privire dinspre antropologia feministă

În cele peste 250 de comentarii la articolul lui Adrian Schiop¹, forumul cel mai voluminos de la apariția CriticAtac, se reproșează manelelor, printre altele, că sînt de un sexism jignitor, transformînd femeia în marfă, de cumparat/vîndut cu/pe bani. Altfel spus, *țigani* (ei) se poarta oribil cu femeile *lor* (sic!) și transmit o imagine degrandantă, cu care femeile respectabile (noi) nu vor și nu se pot identifica. Se face referire la versurile „Banii frumoși se fac cu fete/ Trimite-le afară, fără sentimente”.

Textul de față încearcă să explice pe scurt mecanismul social și politic al sexismului și conectarea lui cu alte forme de diferențieri/inegalități care definesc imaginarul colectiv al contemporanilor noștri: rasa (etnicitatea) și națiunea, prin aceasta deconstruind evidența atitudinii descrisă mai sus.

Afirmarea sistematică a inferiorității sociale și politice a femeii și identificarea ei cu reproducerea, este o caracteristică dacă nu universală, atunci de o imensă generalitate. Matriarhatul nu pare să fi existat vreodată, în orice caz dovezi irefutabile nu există la gînditorii evoluționiști din secolul al XIX-lea, care susțineau că la începuturile umanității, aidoma amazoanelor descrise de greci, femeile se organizau în grupuri autogestionate, erau războinice și ucideau noi-născuții de sex masculin. Aceasta idee pare mai degraba produsul fantasmatic al unei gîndiri androcentrice, ce corespunde cu miturile multor populații, după schema conform căreia femeile (sau prima femeie) aveau la începuturi o putere nemuritoare, care corespundea cu haosul; însă bărbații (sau un barbat) au reușit să pună mîna pe secretul lor și să inverseze lucrurile, aducînd astfel ordinea necesară, adică Cultura. În schimb, existau – nu foarte multe – societăți matrilineare (casa, bunurile, numele se transmit în linia descendentă maternă), care sînt efectiv ceva mai egalitare, dar chiar și acolo reprezentarea politică, autoritatea familială, negocierea intergrupuri sînt în mîinile bărbaților (unchiul din partea mamei și nu tatăl, de exemplu, poate avea o funcție importantă).

În cadrul acestei asimetrii, sau mai bine spus, producînd-o, schimbul de femei, ne spune antropologul secolului XX Claude Lévi-Strauss, este un element crucial – dă-mi o soră sau o fiică dacă vrei să fim prieteni, astfel o să fim rude și

¹ <http://www.criticatac.ro/3957/cum-au-ingropat-elitele-romaniei-manelele-o-poveste-cu-cocalari/>.

n-o să ne batem, tu o să ai o producătoare de bunuri, o reproducătoare și o bucătă-reasă, iar eu o să am un partener de vînatoare și un aliat pe timp de război. Acesta este, spune el, punctul alfa al umanității, ruperea omului de Natură și intrarea în Cultură. Noroc cu asimetria sexuală că am ieșit din haos și animalitate! Dincolo de societățile „simple” discutate de Lévi-Strauss, și dincolo de obsesia de inspira-ție evoluționistă de a vorbi de un punct alfa al umanității, putem extrapola fără să greșim ideea circulației femeilor între parteneri ai relației de schimb care sînt (cu foarte rare excepții) bărbați. Femeile intră așadar, ca și alte obiecte, în relațiile de troc și comerț – și, deci, sînt schimbate contra altor obiecte (scoici, turme de animale, grîne, bani). Trafic, adică! Sînt schimbate, nu schimbă! Diviziunea se-xuală a muncii, care atribuie astfel femeilor munca reproductivă (fizică și socială) și bărbaților munca productivă, cu valorizările respective neechivalente, face din femei, pretutindeni, o clasă inferioară bărbaților – chiar și acolo unde societatea nu e organizată pe clase –, deoarece femeile prestează aceste servicii în general în cadrul gratuității uniunii conjugale... Și totuși, ce pot ele să schimbe în relația aceasta în care nu au prea multă marjă de autonomie? De la femeia culegătoare din deșertul Kalahari la starurile feminine văzute pe sticlă, femeile au înțeles că pot să-și negocieze privilegii (carne vînată, îmbrăcăminte, bani, libertate, poziție socială...) datorită serviciilor sexuale și domestice pe care le prestează. Categoria e largă și include și suportul emoțional, afectiv, comunicațional aferent. Raportul dintre aceste două tipuri de servicii diferă, ca și modalitățile și cadrele de ne-gociere, dar între femeia măritată de oriunde și prostituată există o continuitate structurală, ne spune Paola Tabet. Și culmea, a doua s-ar putea să aibă mai multă stăpînire asupra capacităților și competențelor ei, și să le negocieze mai bine decît prima, în avantajul propriilor libertăți.

Deci, într-un tablou de ansamblu, sexismul este una din caracteristicile ce face din puzderia de lumi și culturi o umanitate destul de omogenă... Mecanismul se-xismului este însă în mod variat integrat în instituții, la rîndul lor plasate în contex-te istorice particulare. Una din aceste instituții, poate cea mai importantă, este, așa cum se înțelege din cele de mai sus, căsătoria între parteneri heterosexuali. Alta este sistemul de inițieri la statutul de adult: la unii ritualuri complicate, la alții școala, instituții bazate de fiecare dată pe o concepție despre viață, minte umană, loc al omului în univers (cosmologii, mituri, religii) bine articulată, care legitimează or-dinea existentă a lucrurilor și menține ierarhiile sociale, de vîrstă, sex, statut.

În societățile europene se întîmplă ceva foarte interesant odată cu revoluțiile democratice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, care fac să se nască conceptul de individualitate: femeile încep să revendice ieșirea de sub această tutelă. Reven-dicarile sînt prost văzute în ansamblul societății, care opune varii rezistențe. Dar una peste alta, în cadrul evoluției instituțiilor, ele fac posibilă încetul cu încetul o anumită emancipare a femeilor ca indivizi – cîteodată încetineala e exasperantă pentru o viață de om; în Elveția, de exemplu, femeile au obținut drept de vot și re-prezentare politică la nivel federal în 1971, două cantoane care nu votaseră această lege și nu au aplicat-o au fost somate s-o facă în 1990. Mai precis, a unora dintre ele, îndeosebi a celor educate, din clasa de mijloc, burgheză, a societății.